

УДК 908 (477) "19"

Прокопчук В.С. (м.Кам'янець-Подільський)

ВІД „ЗОРЯНОСТІ” - ДО ЗАНЕПАДУ: УКРАЇНСЬКЕ КРАЄЗНАВСТВО КІНЦЯ 20-Х - ПОЧАТКУ 30Х РОКІВ ХХ СТ.

У статті розкрито трагічну долю українського краєзнавства наприкінці 20-х початку 30-х рр. ХХ ст., аналізується причини ліквідації організаційних структур краєзнавства, зокрема такої як Український комітет, розкриваються механізми переходу владних структур до ідеологічного тиску та репресій.

Ключові слова: дослідник, історико-краєзнавча праця, ідеологічний тиск, краєзнавчі формування, методи роботи, панівна ідеологія, репресії.

У радянській історіографії 30-і роки вважались періодом великих перемог на всіх ділянках соціалістичного будівництва. Досягнення в галузі науки, освіти та мистецтва були прирівнені до революції в галузі культури. Звичайно, такі твердження небезпідставні. Однак "інтернаціональні за змістом і національні за формою" ці переміни були спрямовані на нівелювання національного характеру культурних надбань відповідно курсу нігілізації, нейтралізації національного змісту, інтернаціоналізації духовного життя, формування єдиної людської спільноти - так званого "радянського народу". Динаміка цього процесу мала різні темпи й рівень інтенсивності в різних галузях культури. В історико-краєзнавчій діяльності вона носила стрибкоподібний за формою й катастрофічний за наслідками характер. Починаючи з 1929 року в історико-краєзнавчій праці почався спад: припинив діяльність Український комітет краєзнавства, - координатор громадського краєзнавчого руху його орган - журнал "Краєзнавство", були ліквідовані окружні бюро та первинні осередки краєзнавства, згорнули історико-краєзнавчі дослідження наукові та освітні структури.

Дослідники краєзнавчого руху в Україні дуже часто вилучають з краєзнавчого процесу щонайменше 30 років, акцентуючи увагу в 30-і роки тільки на репресіях, у 40-х - на збитках, завданих війною, та відбудові. Обходять навіть 50-і, починаючи плин краєзнавчого життя з 60-х років - організації роботи над історією міст і сіл Української РСР. Це - явно несправедливо по відношенню до краєзнавців, що в умовах репресій займалися професійною справою, реалізовували своє покликання дослідника. Разом з тим такий підхід засвідчує й недостатнє вивчення стану краєзнавства 30-50-х років. Адже воно, як вид науково-громадської діяльності, у силу різних причин затухало, навіть згорало на певний період, але надалі проявлялося в діяльності окремих дослідників і структур, у певних формах пробиваючись крізь заборони й обмеження до загального потоку духовного життя суспільства. Воно відрізнялося від попереднього і наступного періодів розмахом діяльності, кількістю учасників, вибором тематики, проблемами, результатами досліджень. Але процес тривав і в своєму розвитку, на наш погляд, пройшов кілька відмінних один від одного етапів:

Перший - 1929-1933 рр. - період різкого спаду масовості краєзнавчого руху, згортання діяльності краєзнавчих структур, у т. ч. й - Українського комітету краєзнавства, в умовах репресій, адміністративних реорганізацій, голодомору 1932-1933 рр.

Другий - 1933-1941 рр. - час занепаду масового краєзнавчого руху, переміщення центру історико-регіонального дослідництва в історико-краєзнавчі музеї, редакційні групи по написанню історії фабрик, заводів, колгоспів, ідеологічної переорієнтації.

Третій - 1942-1945 рр. - період деякого пожвавлення історико-краєзнавчого пошуку, намагання використати джерела минулого з метою героїко-патріотичного виховання народу, мобілізації на відсіч ворогу, допомоги держави у відбудові закладів освіти, культури, активізації пам'яткоохоронної, музейної, бібліотечної справи.

Четвертий - 1946-1953 рр. - час контрнаступу партійно-державних структур, ідеологічного тиску, контролю і диктату в галузі історії, краєзнавства, літератури і мистецтва, звуження проблематики дослідництва до питань героїзму, увічнення подій і героїв Великої Вітчизняної війни.

Найменш вивченим залишається момент переходу краєзнавчого руху від стану "зоряності" до шоку, завданого серією репресивних акцій проти науково-краєзнавчої еліти, кінця 20-х - початку 30-х років ХХ ст. Тому автор ставить мету розкрити суть саме цього найскладнішого перехідного в долі українського краєзнавства періоду і вирішити завдання:

- визначити причини ліквідації Українського комітету краєзнавства;
показати наслідки переходу влади до ідеологічного й фізичного тиску на краєзнавчий рух.

Які ж причини обумовили припинення діяльності Українського комітету краєзнавства і занепад краєзнавчого руху в Україні.

1. На перше місце слід поставити репресії, які усунули від активного науково-краєзнавчого життя тисячі дослідників. У ході арештів у справі Спілки визволення України та в наступні роки була заарештована більшість членів УКК, керівників окружних бюро краєзнавства, музеїв. Наступ на краєзнавство здійснювався поетапно і різними методами. Культпроп ЦК КП/б/У погоджував кандидатури членів і керівників УКК, по-

ложення, примірний статут, затверджував їх або відхиляв. 1929 року ЦК зажадав партизації краєзнавчих структур.¹ Волю партії реалізували на місцях округні та районні парткоми, у галузі освіти - НКО та його Управління наукою. 1928 року Комітет повів активну підготовку до 2-ої Всеукраїнської краєзнавчої конференції. 27 жовтня доручив президії скласти схему порядку денної конференції, "з'ясувати матеріальні можливості скликання наради для обговорення питань конференції".² 24 листопада УКК розглянув "схему питань" і поклав їх в основу підготовки II-краєзнавчої конференції. Планувалася звітна доповідь та звіти з місць, а ще - доповіді по "загальних питаннях" - "Краєзнавство і вивчення продукційних сил УСРР". "Ув'язка роботи краєзнавчих організацій та планових і науково-дослідних установ", "Організація планових краєзнавчих досліджень", "Краєзнавство і планове державне будівництво", "Краєзнавство і оборона країни", "Краєзнавство і географія". Намічалася й третя група "соціальних питань", що стосувалися вивчення геології, рослинності, території, народного господарства, побуту і на останнє місце поставлені питання історії, пам'яткоохоронні заходи, екскурсійно-туристична, музейна робота, шкільне та вузівське краєзнавство. Передбачалися й організаційні питання.³ І зразу ж послідував окрик у вигляді запиту заступника завідуючого Укрнаукою Коники: "У зв'язку з постановою Комітету від 24 листопада 1928 р. (протокол №3, §2) Управління науковими установами просить повідомити, коли і з ким було погоджено питання про скликання другої краєзнавчої конференції?"⁴ Конференція так і не відбулася. Підлив масла в без того пекельний вогонь репресій журнал "Советское краеведение", звинувативши УКК в об'єднанні опуртуністичних, антирадянських сил, що приховувалися під гаслами "академізму, аполітичності".⁵ Це був досить помітний заклик до розправи над краєзнавством в Україні. І вона не забарилася.

2. На кінець 20 - початок 30-х років припадає крах політики коренізації, українізації. Завдавши страшного удару по національно-свідомим кадрах в Україні, у грудні 1932 року Сталін і Молотов направили телеграму в сусідні республіки, де компактно проживало близько 6,5 млн. українців, з вимогою "негайно зупинити подальшу українізацію в районах, перевести всі українські газети, книги і видання на російську мову і до осені 1933 року підготувати перехід шкіл на викладання російською мовою", бо українізація може "бути на руку тим буржуазно-націоналістичним елементам, які, будучи вигнані з України, як шкідливі елементи, проникають в українізовані райони і ведуть там розкладаючу роботу".⁶ На жаль, ця телеграма не була останньою крапкою сталіністів у розгромі українізації. Ще кілька років кривавий меч репресій нищив тих, хто в процесі українізації виявив свої патріотичні почуття й наміри.

3. Аналіз протоколів засідань УКК, публікацій журналу "Краєзнавство", звітів, листування дає можливість побачити ще одну дещо приховану причину занепаду краєзнавчого руху. Нею став курс на "виробниче краєзнавство", вивчення "продукційних сил", який ослабив можливості, соціальну базу й інтерес дослідників, привів УКК до втрати авторитету, загнав краєзнавство в глухий кут. Адже геологічні дослідження, вивчення корисних копалин, природи, рослинності і т. п. вимагали спеціальні підготовки, професійності, чого не вистачало масам, на ентузіазм яких розраховувала нова держава. З публікацій теоретиків "виробничого краєзнавства" в журналі "Краєзнавство", можна судити, що і вони бачили конфлікт між краєзнавством з його вивченням історії, культури, звичаїв, обрядів, традицій краю та агрономічними, зоологічними чи геологічними заняттями, у руслі яких влада спрямовувала краєзнавчий рух.

4. У безвихідь роботу УКК заганяло важке матеріально-фінансове становище держави. 1932-1934 рр. Харківський облвиконком не раз слухав фінуправління про погашення боргів по зарплаті. У цей період за словами Криворотченка М.Г. "на краєзнавство НКО ніякої уваги не звертав і засобів ніяких не давав".⁷ Комітет не міг реалізувати своїх програм - видавати журнал, здійснювати монографічні та серійні випуски краєзнавчої літератури, допомагати місцевим краєзнавчим організаціям в їх роботі. Це підірвало авторитет, приводило до втрати зв'язку з низовою ланкою. Не вдалося з цієї ж причини втілити в життя ідею створення науково-дослідного інституту краєзнавства, видання методичного збірника, наукових праць.

5. Важкого удару по краєзнавству завдав голод 1932-1933 років. Криворотченко М.Г. був рішучою людиною, не дарма мав підпільну кличку "Тарас Воля". Коли 1928 року ускладнювалася ситуація навколо УКК - не було коштів на утримання апарату, видання журналу, не вирішувалося питання обрання голови УКК, він разом із Д. Зайцевим вдалися до надзвичайного кроку - заяв про відставку з посад заступника і секретаря.⁸ Криворотченко М.Г. в НКО ставив питання про долю Комітету, вимагав або його розпуску, або пошуку шляхів активізації краєзнавчого руху в Україні. Під його тиском Укрнаука ініціювала "декадник" з метою "відновлення роботи по краєзнавству на місцях". Але "події на хлібному фронті 1930-1932 рр. не дали можливості провести декадник", - писав у "Моїй біографії" Микола Григорович.⁹

6. Справу довершив перехід на обласний поділ. Відбувалася ломка адміністративно-територіального устрою, розпад під тиском усіх цих обставин краєзнавчих формувань. 1930 року Криворотченко М.Г. з гіркотою констатував, що перехід від округів до районів застав краєзнавчі товариства непередготовленими до змін, викликав розпач. Замість 40 округів з'явилося 478 районів і 34

міста - 512 окремих адмініюдиниць. Округові товариства поступово розпадались.¹⁰ Залишившись без периферії, Криворотченко М.Г. усередині 1933 року поставив питання про розпуск Комітету.

7. Тон у "перебудові" краєзнавчого життя задавало Центральне бюро краєзнавства, з яким УКК підтримував тісний зв'язок шляхом участі своїх представників у з'їздах, пленумах ЦБК, листування, виконання директив-рекомендацій московського центрального краєзнавчого органу, обміну друкованими виданнями. На ЦБК рівнялися керівники українського краєзнавчого руху, дотримувались узаконеного в центральній столиці курсу, меодології, змісту діяльності.

А в Москві, на жаль, відбувались ті ж самі пагубні для історичного краєзнавства процеси. Поступово історичне краєзнавство все більше витіснялося виробничим. Протягом 1927-1930 рр. були усунуті від управління краєзнавчими процесами майже всі старі кадри ЦБК. 1929 року було припинено видання журналу "Краеведение" та "Известий ЦБК", щомісячник "Советское краеведение", що почав виходити 1930 року, став органом "рішучої" боротьби з "махровим буржуазним краєзнавством". Почалася шалена критика історичної та соціально-економічної літератури, шельмування авторів. До числа краєзнавців "чорносотенців", "шовіністів", "мракобістів" був навіть зачислений дослідник Уссурійського краю В.К. Арсеньев. У ході цієї критики все виразніше проглядалася методологія краєзнавства, що базувалася на принципах партійності, класової спрямованості, масовості, плановості, участі краєзнавців в здійсненні індустріалізації, розвитку продуктивних сил аграрного сектора, пошуку копалин і т. п. Та й методика впливу на краєзнавчі кадри була досить схожою з інструментарієм українських репресантів: критика, шельмування, чистки, арешти. Фізичних репресій зазнали відомі регіональні дослідники Н.П. Анциферів, С.В. Бахрушин, І.М. Гревс, М.І. Смирнов та сотні інших.¹¹ А 1937 року були ліквідовані і ЦБК, і його орган "Советское краеведение".¹²

І все ж у сиановищі російських краєзнавців на відміну від українських був ряд відмінностей, їх краєзнавчі структури проіснували довше. Оновлений склад ЦБК вірою й правдою служив новій ідеології, від пленуму до пленуму, від номера до наступного номера "Советского краеведения" пропагуючи догми, заганняючи краєзнавчу думку у встановлені партією рамки. До середини 30-х років силкувалися приноровитись до нових завдань і вимог краєзнавчі товариства на місцях. 1932 року був навіть створений Центральний науково-дослідний інститут методів краєзнавчої роботи з секторами загальних питань, вивчення природних багатств, економічного та національного краєзнавства.¹³ Підживляли краєзнавчий пошук ідея вивчення історії громадянської війни, мета і завдання якої чітко сформульовані в постанові ЦК ВКП/б/ від 30 липня 1931 року "Про видання "Історії громадянської війни", а також

підтримана М. Горьким думка про вивчення і написання історії фабрик, заводів та колгоспів.

У Російській федерації питома вага краєзнавців серед репресованих була меншою ніж в Україні: "великодержавних шовіністів", "чорносотенців", "махрових буржуазних краєзнавців" Росії більшовицька влада боялася менше ніж буржуазних націоналістів в Україні та інших республіках.

УКК у Харкові та краєзнавці-подвижники на місцях з усіх сил намагалися активізувати краєзнавче життя. Наприкінці 1929 року М.Г. Криворотченко звернувся до НКО з пропозицією вжити додаткових заходів для посилення науково-краєзнавчого життя. Питання обговорювалося в Культпропі ЦК КП/б/У. На місця був направлений ряд директив про партизацію УКК і його структур в округах, проведення зборів, проведення огляду сил.¹⁴ 28 січня 1931 року ЦК КП/б/У прийняв рішення з питань краєзнавчої роботи в республіці - констатував незадовільний стан краєзнавства в республіці і ставив завдання посилити роботу краєзнавчих організацій в Україні, створити систему, яка б складалася з Українського комітету краєзнавства, районних краєзнавчих товариств та краєзнавчих гуртків на підприємствах, у колгоспах, радгоспах, селах і школах. Підкреслювалося, що всі краєзнавчі організації існують "при ідеологічному керівництві з боку НКО". Зміст і завдання краєзнавчої роботи добре проглядалися з переліку організацій, причетних до краєзнавчої роботи - РНК, ВРНГ, Держплан, НК здоров'я, НКЗем, НКПостач, Скотарспілка, Всеукраїнське товариство природознавців, Медтовариство, Плодоспілка. Бурякоспілка, Всеукраїнське науково-технічне товариство, Товариство аграрників-марксистів, Товариство економіків-марксистів¹⁵. Дослідників все більше стягували з традиційного історико-краєзнавчого, фольклорно-етнографічного пошуку в русло прикладних господарських занять. В унісон намагалися діяти й керівники УКК. Д.Зайцев в журналі "Краєзнавство" давав такі методичні поради:

1. Найпростішою формою краєзнавчої роботи є проведення спостережень. Він радив уважно приглядатися "до селянина, що має бджоли, до медодайних рослин", спостерігати за шкідниками сільськогосподарських культур, станом озимини.¹⁶
2. Наступним кроком краєзнавчої роботи вважав в організацію досліджень "вогкості ґрунтів, посухостійких культур".
3. Третій ступінь - наукова обробка даних досліджень. Ця робота мала бути перенесена в наукові установи.
4. Останній - практичне втілення даних краєзнавчого вивчення шляхом оформлення в сельбуддах кутків "Наше село", стінгазет, читання доповідей, публікації матеріалів у центральних газетах.¹⁷

Така агротехнічна робота не мала нічого спільного з краєзнавством, ставала справою окремих спеціалістів, підрізала коріння масовому

краєзнавчому рухові. Опис самогоноваріння, інструкції про збирання жуків-скрипунів, статті про рослинність цілинних степів, організацію креселочного виробництва в Малині не знаходили масової підтримки. Редактор журналу "Краєзнавство" М.Г.Криворотченко в статті "На порозі третього року" констатував відставання краєзнавчої роботи від завдань соціалістичного будівництва, закликав "мобілізувати всі краєзнавчі сили по районах, організувати їх, справити їхню працю в бік дослідження сировинної бази, дослідити всі підвалини організації районного господарства, зміцнення і збільшення районного бюджету."¹⁸

На духовну сферу механічно переносилося ударництво, від краєзнавчих осередків, що вціліли, вимагалось організувати змагання за збільшення кількості членів, читання доповідей, охоплення ними більшої кількості людей. Краєзнавство наполегливо спрямовувалось у русло ідейно-політичної роботи партії.¹⁹

Уніфікація і централізація управління поглинула й творчі організації. 23 квітня 1932 року постановою "О перестройке литературно-художественных организаций" ЦК ВКП/б/ об'єднав їх розмаїття в Спілки, підконтрольні партії. Формуючи їх керівні органи, аналізуючи літературно-мистецькі процеси, партія поступово підпорядковувала Спілки панівній ідеології, використовуючи при цьому політику батога і пряника. Одні - послухні винагороджувались. Інші поповнювали розгалужену мережу 225 концтаборів ГУЛАГу та Соловки.²⁰

Руйнувалися і наукові товариства, створені свого часу під егідою Всеукраїнської академії наук. Вони справляли помітний вплив на вивчення регіонів, об'єднували навколо себе кращі науково-краєзнавчі сили. Але 28 листопада 1929 року сесія ВУАН на пропозицію наркома освіти М.О.Скрипника прийняла рішення про ліквідацію своєї периферійної сітки.²¹ Були закриті Кам'янець-Подільське наукове товариство, Кабінет вивчення Поділля у Вінниці, Шепетівське наукове товариство та інші.

Відчутного удару в Правобережній Україні зазнало вузівське краєзнавство, особливо - у прикордонних регіонах. 1935 року був закритий Кам'янець-Подільський інститут соціального виховання, випустивши того року 117 третьокурсників, 21 четвертокурсника. Студенти вимушені були або покинути навчання, або переїхати в інші вузи України. Однак досить скоро система загальноосвітніх навчальних закладів відчула брак кадрів і це змусило владу 1939 року відкрити в Кам'янці-Подільському учительський інститут, який на 1 вересня 1940 року мав 482 студенти.²²

Система гуртків у селах і містах втратила краєзнавчий характер і набула політико-виховного спрямування. Показовим є стан гурткової роботи у Вінницькій області. На 15 листопада 1936 року в області діяло 6902 гуртки - 746 осередків поточної політики, 435 - антирелігійних, решта - художньої самодіяльності. І - жодного краєзнавчого.

1934 року в Україні функціонували 2791 міська бібліотека, 9583 сільських, 17287 пересувних з книжковим фондом близько 20 млн. примірників.²⁴ Але з обігу вилучалася суспільно-історична література репресованих авторів та установ. Згорнули роботу історико-краєзнавчі гуртки при бібліотеках. Скорочувалась кількість Україномовних видань. Якщо 1930 року в Україні вийшло 6394 україномовних книги, то 1939-го - лише 1895 - у 3,4 рази менше.²⁵

1931 року була розформована одна з кращих краєзнавчих книгозбірень Правобережжя - бібліотека Волинського центрального науково-дослідного музею Житомира. Першодруки та стародруки були направлені до Київського Всеукраїнського музею книги і друку, решта - до інших бібліотек Києва й Харкова.²⁶ Про напрям діяльності бібліотечних інформаційних центрів яскраво свідчить план роботи Харківської наукової бібліотеки імені Короленка на 1933-1937рр. У ньому - жодного краєзнавчого заходу. Натомість планувалось "...поновому організувати свою роботу, поставити її на ґрунт бойовничої партійності в усіх галузях і ділянках на засадах здійснення шести історичних вказівок тов. Сталіна і підвищення політико-ідейного виховного впливу бібліотеки в душі листа тов. Сталіна до журналу "Пролетарська революція".²⁷ За принципові положення своєї праці в другій п'ятирічці бібліотекарі брали: "За Леніним - соціалізм є знищення кляс... Виконати це історичне завдання є неможливим без розгорненої і завзятої класової боротьби проти капіталістичних елементів, їхньої агентури, боротьби за подолання їхнього опору і впливу"...²⁸ Психологія людинофобії, пошуку ворогів проникала в колективи книгозбірень. У цих умовах історичному краєзнавству в будь-яких формах у них місця не було.

Різких змін зазнало шкільне краєзнавство. В основному воно зводилося до агротехнічних, біологічних спостережень, туристсько-екскурсійної роботи, що в 30-і роки набрала широкого поширення.

Рядом постанов ЦК КП/б/У і ЦК ВКП/б/ все більше затискували наукову думку і творчість істориків-краєзнавців. Постановою "Про журнал "Під прапором марксизму" /25.01.1931/ ЦК ВКП/б/ закликав "вести рішучу боротьбу за генеральну лінію партії", висував ідеологічні вимоги до засобів інформації, у т.ч. - наукових.²⁹ 15 березня 1931 року різкої оцінки зазнала Комакадемія в постанові "Про роботу Комакадемії". ЦК ВКП/б/ вимагав, "щоби був забезпечений більш тісний зв'язок наукової роботи з актуальними завданнями соціалістичного будівництва і класової боротьби пролетаріату", зв'язку проблематики досліджень із завданнями соціалістичного будівництва, виконанням п'ятирічки за 4 роки.³⁰

Таким чином аналіз краєзнавчого процесу кінця 20-х-початку 30-х років засвідчує помітний занепад масового краєзнавчого руху, викликаний репресіями проти краєзнавців і, навіть, - цілих науково-краєзнавчих установ і закладів.

Уніфікація й централізація охопили сферу духовного життя, привели до ідейної одноманітності, збіднення змісту й організаційного вияву краєзнавчого руху.

Винищення інтелігенції, сформованої на упадкованому досвіді й кращих рисах попередників, інтелігенції з високим інтелектуальним і

загально-культурним рівнем, відповідною морально-психологічною підготовкою привело до появи нашвидко підготовленого прошарку людей розумової праці, які в основному прийняли ідеологію і політику нової влади, свідомо чи несвідомо стали її провідниками.

Примітки

1. Архів УСБУ в Харківській області. - Спр. 32966. - Арк.22 зв.
2. Центральний державний архів вищих органів влади України (далі - ЦДАВО України). - ФР.166. - Оп.6. - Спр.8595. - Арк. 112.
3. Там само. - Арк. 118.
4. Там само. - Арк. 115.
5. П.Т. Тронько. Історичне краєзнавство на Україні у 20-30-х роках // Репресоване краєзнавство (20-30-і роки). - К.: Рідний край, 1991. - С.5.
6. Іван Ільєнко. У жорнах репресій. - К.: Веселка, 1995. - С.52.
7. Архів УСБУ в Харківській області. - Спр. 32966. - Арк. 22 зв.
8. ЦДАВО України. - ФР.166. - Оп.6. - Спр.8595. -Арк.39.
9. Архів УСБУ в Харківській області. - Спр. 32966. -Арк. 23.
10. Краєзнавство. - 1930. - № 1-5. - С.2.
11. В.Ф.Козлов. Вопросы исторического краеведения в журнале "Советское краеведение" / 1930-1936 гг. // Историческое краеведение в СССР: вопросы теории и практики. Сборник научных статей. - К.: Наукова думка, 1991. -С.49.
12. Там само. - С. 55.
13. Там само. - С. 52.
14. Архів УСБУ в Харківській області. - Спр. 32966. -Арк. 23.
15. ЦДАВО України. - ФР.166. - Оп. 1. - Спр.420. - Арк. 363.
16. Краєзнавство. - 1927. - № 3. - С.3.
17. Там само. - С. 5.
18. Там само. - 1930. - № 1-5. - С. 3.
19. Там само. - 1929. - № 1-2. - С. 3.
20. Н.Полонська-Василенко. Українська академія наук / Нарис історії. Частина II. /1931-1941/. - Мюнхен, 1958. - С.77.
21. Там само. - С 405.
22. Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет. - Кам. - Под.: ОПОМ, 1997. -С. 4.
23. Культурне будівництво в Українській РСР. 1928 - червень 1941. Збірник документів і матеріалів. - К.: Наукова думка, 1986. - С. 241.
24. Там само. - С 248.
25. Микола Жулинський. Із забуття - в безсмертя. - К.: Дніпро, 1990. - С.15.
26. В.Т.Петрикова. Витоки бібліотечного краєзнавства на Волині //Діяльність бібліотек по збереженню культурної спадщини і відродженню духовності народу. М-ли Всеук. наук, метод, конференції. - Житомир, 1996. - С 22.
27. ЦДАВО України. - ФР. 166. - Оп.1. - Спр.86. - Арк. 4 зв.
28. Там само. - Арк. 2 зв.
29. КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК. Том 5. 1929-1932. - М.: Политиздат, 1984. - С. 264.
30. Там само. - С. 267.

Summary:

The article envisages the tragic fate of the Ukrainian regional geography at the end of the 20th at the beginning of the 30th XX centuries. The author analyses the reasons of disappearing of organizing structures of the regional geography, specifically such as the Ukrainian Committee. He covers the mechanisms of transition of powerful authorities to ideological pressure and repressions.

Key words: investigator, historical and ethnological work, ideological pressure, ethnological formation, the methods of work, prevailing ideology, repressions.

